

ACTA HISTRIAE
24, 2016, 3

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

24, 2016, 3

KOPER 2016

ISSN 1318-0185

UDK/UDC 94(05)

Letnik 24, leto 2016, številka 3

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleksej Kalc, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Jože Pirjevec, Claudio Povoło (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Urednika/Redattori/
Editors:**

Gorazd Bajc, Urška Lampe

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.)

**Lektorji/Supervisione/
Language Editor:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.)

**Stavek/Composizione/
Typesetting:**

Grafis trade d.o.o.

**Izdajatelj/Editore/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko / Società storica del Litorale®

**Sedež uredništva/Sede
della redazione/ Address
of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Kreljeva/Via Krelj 3,
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, internet: <http://www.zdjp.si/>

Tisk/Stampa/Print:

Grafis trade d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian
Research Agency

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

*Nedelja v Peroju / Domenica a Peroi / Sunday in Peroj – August
Tischbein, August Selb: Memorie di un viaggio pittorico nel litorale
austriaco (Trieste 1842)*

Redakcija te številke je bila zaključena 16. decembra 2016.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: Thomson Reuters: Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities (ERIH); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL)

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.

All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / *INDICE GENERALE* / *CONTENTS*

- Miloš Krivokapić, Nenad Perošević:** Čuvanje i/ili gubljenje etnolingvističkog identiteta istarskih Crnogoraca 463
Conservazione e/o perdita dell'identità etnolinguistica dei montenegrini dell'Istria
The preserving and/or losing ethno-linguistic identity of the Istrian Montenegrins
- Saša Milić:** Ličnost i prosvjetiteljski rad Svetog Petra Cetinjskog 491
La personalità e l'opera pedagogica di San Pietro di Cetinje
Personality and illuminatory work of St. Petar of Cetinje
- Slavko Burzanović, Olivera Popović:** Vico Mantegazza e il Montenegro 511
Vico Mantegazza and the Montenegro
Vico Mantegazza in Črna gora
- Adnan Prekić:** Komunizam i obrazovanje: iskustva Crne Gore 1945–1955 527
Il comunismo e l'istruzione: l'esperienza del Montenegro 1945–1955
Communism and education: the experience of Montenegro 1945–1955
- Dragutin Papović:** Unutrašnji sukobi u Barskoj nadbiskupiji 1965–1970 543
Conflitti interni nell'arcidiocesi di Antivari 1965–1970
Internal conflicts in Bar archdiocese 1965–1970
- Aleš Maver:** Arbogastova »germanska« karijera 561
La carriera »germanica« di Arbogaste
Arbogast: a »Germanic« career
- Roberto Vaccher:** La guerra di Candia: un confronto di mezzi e risorse 573
The war of Candia: a confrontation of means and resources
Kandijska vojna: primerjava sredstev in virov
- Klemen Kocjančič:** Partizansko zaslišanje sovražnikovega osebja: na primeru 7. SS-gorskega šolskega in nadomestnega bataljona 597
L'interrogatorio partigiano del nemico: il caso del SS-Gebirgsjäger-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 7
Partisan interrogation of enemy personnel: on example of the SS-Gebirgsjäger-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 7

Boris Koroman: Radnički tisak i problemi koncepta samoupravljanja u kulturi u Hrvatskoj 70-ih i 80-ih godina 20. st.	615
<i>Delavski tisk in problemi koncepta samoupravljanja v hrvaški kulturi v 70-ih in 80-ih letih 20. stoletja</i>	
<i>Workers' print media and the issues of the Socialist Self-Management cultural policy in Croatia through the 70s and 80s</i>	
Jože Pirjevec: Jugoslovanska kriza v arhivu Stasi (1980–1989)	643
<i>La crisi jugoslava degli anni Ottanta alla luce dei documenti Stasi</i>	
<i>The Yugoslav crisis in the Stasi archives (1980–1989)</i>	
Marlena Kokisheva, Valeriya Nedlina: Kuy: traditional genre in contemporary music of Soviet and Post-Soviet Kazakhstan	663
<i>Kuy: genere tradizionale nella musica contemporanea del Kazakistan nell'epoca sovietica e post-sovietica</i>	
<i>Kuy: tradicionalna zvrst sodobne glasbe v sovjetskem in post-sovjetskem Kazahstanu</i>	
Navodila avtorjem	677
<i>Istruzioni per gli autori</i>	680
<i>Instructions to authors</i>	684

ARBOGASTOVA »GERMANSKA« KARIERA

Aleš MAVER

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija

e-mail: ales.maver@um.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava vojaško in politično kariero frankovskega vojskovodje v rimski službi Arbogasta, ki je odigral odločilno vlogo v bitki pri Frigidu leta 394 na strani poražencev. Njegov vzpon in vzpon njegove družine postavlja v kontekst vse večje vloge germanskih vojakov v rimski vojski v obdobju od vladavine cesarja Konstantina Velikega naprej. Sprašuje se o njegovem rodbinskem ozadju in skladno z večinskim mnenjem v sodobnem zgodovinopisju opozarja, da bi v Arbogastu težko gledali prvaka »restavracije poganstva« v Rimu, kot so mu pripisovali krščanski viri s konca 4. in z začetka 5. stoletja. Prispevek tudi pokaže, kako je Arbogast s svojim vodenjem zadev na dvoru slabotnega cesarja Valentinijana II. utiral pot germanskim vojaškim poveljnikom 5. stoletja, ki so v veliki meri obvladovali procese političnega odločanja v zahodnem delu rimske države.

Ključne besede: Arbogast, pozna antika, Teodosij Veliki, Germani v rimski vojski, Franki, bitka pri Frigidu

LA CARRIERA »GERMANICA« DI ARBOGASTE

SINTESI

L'articolo presenta la carriera politica e militare del generale franco Arbogaste nell'esercito che ha giocato un ruolo decisivo dalla parte dei sconfitti nella battaglia di Frigido del 394. La sua ascesa e della sua famiglia pone nel contesto del crescente ruolo dei soldati germanici all'interno dell'esercito romano durante il periodo del regno dell'imperatore Costantino il Grande e a seguire. L'autore si pone la domanda sul passato della sua famiglia e secondo l'opinione della maggioranza della storiografia contemporanea pone in risalto che sarebbe difficile vedere in Arbogaste quel campione della »restaurazione del paganesimo« a Roma come, invece, gli veniva attribuito dalle fonti cristiane dalla fine del IV e agli inizi del V secolo. L'articolo inoltre mostra come Arbogasto nel gestire le faccende alla corte del debole imperatore Valentiniano II spianava la strada ai comandanti militari germanici del secolo V che sono in gran parte dominavano i processi politici decisionali nella parte occidentale dello stato romano.

Parole chiave: Arbogaste, tarda antichità, Teodosio il Grande, germani nell'esercito romano, franchi, battaglia di Frigido

UVOD

Kot ob cesarju Teodoziju najpomembnejši akter bitke pri Frigidu septembra 394, ki upravičeno velja za »edini dogodek svetovnozgodovinskega pomena v vsej antični zgodovini našega prostora« (Bratož, 1994, 5), je poznoantični vojaški mojster (*magister militum*; o samem položaju gl. temeljno študijo Demandt, 1970) Arbogast gotovo ena ne le najzanimivejših, marveč tudi najotipljivejših vojaških osebnosti iz antičnega obdobja, katerih kariera je povezana z današnjim slovenskim ozemljem. Obenem si ga velja ogledati kot človeka, ki stoji v dolgi verigi vojaških poveljnikov germanskega porekla v rimski vojski, a s pospeški svoje kariere že ubira nova, za 5. stoletje nedvomno pomembna pota.

Prav njegova vloga v spopadu med Teodozijem Velikim in uzurpatorjem Evgenijem je bila s tista, ki je najbolj zaznamovala njegovo zgodovinsko podobo, čeprav je v smer prihodnjih desetletij bolj kazala njegova dejavnost na dvoru Valentinijana II. Najbolj lapidarno in vplivno je omenjeno zgodovinsko podobo verjetno zakoličil cerkveni zgodovinar Rufin, ko je ob koncu svojega opisa dogajanja pri Frigidu zapisal: *Arbogaste duce nequiquam, deo adverso, Eugenius ante Theodosii pedes victis post terga manibus adducitur, ibique vitae eius et certaminis finis fuit* (Rufinus, 2000, *Historia ecclesiastica* 2.33).¹ Nič čudnega, če je vojaški mojster v številnih poznejših zapisih (in deloma še v sodobnem zgodovinopisju) ohranil poteze prvaka domnevne »poganske restavracije« v času Evgenijeve uzurpacije (čemur se je nazadnje postavil po robu Cameron, 2011, predvsem 75 in 82–87), kot bo razvidno v nadaljevanju.

Vendar lahko že na samem začetku zapišem, da je bil Arbogast v prvi vrsti trezen in prizemljen vojak in politik in, četudi v zanikanju »poganske restavracije« in njegove vloge v njej ne bi šli tako daleč kot Cameron, verjetno obvelja Leppinovo mnenje o njegovi realni oceni šibke mobilizacijske moči poganskih kultov (Leppin, 2003, 207). Sodil je pač v njegovem času že dolgo vrsto Germanov v rimski vojaški službi. Prav slednja je verjetno največ prispevala, da je Arbogastovo frankovsko ljudstvo ob delnih plemenskih identitetah sčasoma razvilo še širšo skupno (frankovsko; prim. Geary, 1996, zlasti 85–89, ali Postel, 2004, 125 s.). O tem priča že eno najzgodnejših pričevanj o frankovski navzočnosti v rimski vojski, nagrobni napis iz Panonije za rimskega vojaka frankovskega porekla, na katerem se slednji označuje *Francus ego cives, miles Romanus in armis* (CIL 3, 3576).² Če se je frankovska integracija v rimsko vojsko začela že v zgodnji drugi polovici 3. stoletja po Kr., ki ji pripada tudi navedeni epitaf, je širši razmah doživela po za germanska plemena ob srednjem in spodnjem Renu sicer bolečih spopadih z rimsko vojsko pod vodstvom mladega Konstantina. Sin Konstancija Klora si je prav na hrbtih frankovskih upornikov, ki so prodirali čez Ren na rimsko stran, pridobival priznanje javnosti kot uspešen vojskovodja (prim. denimo Demandt, 2007, 78). A čeprav so voditelji upornikov in številni germanski vojščaki končali pred zvermi v Treverih (Trierju), so ti stiki sočasno širše odprli vrata Frankom v rimsko vojsko, predvsem v njene

1 »Čeprav se je vojskovodja Arbogast pogumno bojeval proti Božji volji, so Evgenija z rokami, zvezanimi na hrbtu, pripeljali Teodoziju pred noge in tam je bilo konec njegovega življenja in boja.«

2 »Kot civilist sem Franku, pod orožjem pa rimski vojak.«

mobilne, v notranjosti cesarstva razporejene enote (*comitatenses*; prim. Bleckmann, 2009, 195 s., in Postel, 2004, 126). Sorazmerno kmalu so začeli v vojaških vrstah razen tega posegati po najvišjih mestih. Če je bil prvi germanski vojaški mojster (*magister militum*) nemara že Ursus leta 338, zagotovo pa Salija leta 344 (Demandt, 2007, 312), se komaj desetletje pozneje na sceni pojavi prvi Frank s tako visokim činom. Bil je to že docela asimilirani Silvan, sin frankovskega kneza Bonita, ki se je odlikoval v Konstantinovih bojih s sovladarjem Licinijem. Leta 355 ga je predvsem sumničavost Konstantinovega sina Konstancija II. prisilila celo k uzurpaciji cesarske oblasti, kar ga je sicer stalo glave (Ammianus Marcellinus, 1968–1978, 15.5). Germanom je bila pot na tron pač zaprta še več kot stoletje pozneje (Demandt, 2007, 217 in 256), česar se je Arbogast zelo dobro zavedal in se s takšno mislijo, kakor bo razvidno, ni niti poigral.

Je pa Silvan zanj in za druge germanske vojskovodje v rimski službi v 4. in 5. stoletju v več ozirih zanimivih zgled. Kot rimskega poveljnika pehote (*magister peditum*) ga je Konstancij II. poslal na Ren, da bi odvrčal vdore svojih rojakov na rimsko ozemlje (Barcelò, 2004, 118). Obenem po razkritju intrig zoper njega in izsiljeni uzurpaciji zanj ni prišel v poštev beg čez Ren k Frankom, ker so ga opozorili, da bi ga slednji ubili ali kar izročili cesarju (Wolfram, 1997, 66). Razumljivo je bil Arbogast v svojem času še bolj oddaljen od svojih korenin onkraj Rena kot Konstancijev vojaški mojster. Le *comes domesticorum* (podpoveljnik rimskih čet v Galiji) Malobaud, Arbogastov sodobnik, je vzporedno uspešno ohranjal obe, rimsko in frankovsko identiteto, saj je ne glede na svojo vlogo v rimski vojski obdržal tudi položaj frankovskega plemenskega kralja (Wolfram, 1997, 66).

GERMANŠKE VOJAŠKE KARIERE

Kar je Silvanov vzpon v Konstancijevem času napovedoval, se je v polnosti razmahnilo v času vladanja Valentinijanove dinastije. Franki so na vodilnih vojaških funkcijah zamenjali Alamane, za katere je v petdesetih letih 4. stoletja še kazalo, da si bodo v vojski zagotovili primat (Bleckmann, 2009, 219). Pred Arbogastom sta se po karierni lestvici najvišje povzpela Franka Merobaud in Bauto. Oba sta dosegla celo konzulsko čast, Merobaud v letih 377 in 383 in Bauto leta 385, ko je bil sokonzul Teodozijevega sina in tedaj že formalnega sovladarja Arkadija, poznejšega vladarja vzhodnega dela cesarstva.³ Ko je nastopil svoj konzulat, je panegirik v njegovo čast sestavil sam Avguštin, tedanji dvorni retor v Mediolanu (gl. Augustinus, 2012, 6.6, in Geary, 1996, 32). Konzulat je dosegel še vojaški mojster v vzhodnem delu cesarstva Rihomer, ki ga je Teodozij po uspešnem poveljevanju v državljanski vojni proti Maksimu, o kateri bo še govor, določil celo za poveljnika v bitki pri Frigidu, a je tik pred odhodom na zahod na smrt zbolel in umrl (Zosimus, 1971–1986, 4.55; prim. Cameron, 2011, 99).

Omenjena Bauto in Rihomer sta bila vsekakor Arbogastova sorodnika. Rihomer je bil njegov stric, medtem ko Bauto bizantinski menih Janez Antiohijski, predvsem od poganskih virov odvisni kronist iz 7. stoletja, razglša kar za njegovega očeta (Johannes

3 O Merobaudu gl. Ammianus Marcellinus, 1968–1978, 30.5.10, in Zosimus, 1971–1986, 4.17.19.

Antiochenus, fr. 280; Roberto, 2005).⁴ To seveda pomeni, da je bil Arbogast, ki mu sicer nekateri niso nikdar prenehali oporekati njegovega barbarstva, tako tudi omenjeni Janez Antiohijski (prim. Cameron, 2011, 281, op. 35), še veliko bolj vpet v vrhnje sloje rimske družbe kot nekdanji predhodnik Silvan. Če je bil Bauto zares njegov oče, je bila sočasno njegova sestra Elija Evdoksija, ki se je 27. aprila 395, že po Teodozijevi smrti januarja istega leta, poročila s cesarjevim sinom in nekdanjim sokonzulom svojega očeta Arkadijem ter imela kot cesarica menda odločilen vpliv na moža, tudi v verski politiki (Leppin, 2003, 223). Zgodovinska ironija je sicer, da je prav energična hči frankovskega vojaškega mojstra goreče nasprotovala vplivu barbarov v (vzhodno)rimski vojski (Bleckmann, 2009, 219). Arbogast je potemtakem vsekakor izšel iz okolja, že prežetega z rimsko kulturo, glede na Evdoksijo pa je povsem mogoče, da ni bil le daleč od religije »svobodne Germanije« in blizu z novoplatonizmom prežete različice rimskega poganstva, kot mu priznavajo vsi sodobni raziskovalci (prim. izrecno Wolfram, 1997, 91, in Geary, 1996, 32), marveč nemara celo kristjan (kar nazadnje vsaj dopušča Cameron, 2011, 75 in *passim*).

ARBOGASTOVA KARIERA

Na sceni se poznejši vojaški mojster in vojskovodja Evgenijeve vojske pri Frigidu pojavlja sorazmerno kratek čas, med letoma 380 in 394. Prvič ga srečamo že kot izkušenelega vojaka, in to v povezavi z dvema človekoma, ki sta pravzaprav največ prispevala k njegovi karieri. Prvi je njegov predhodnik in domnevni oče Bauto, drugi pa sveže, šele januarja 379 v cesarja povzdignjeni vladar Vzhoda Teodozij (o okoliščinah njegovega imenovanja dobro Leppin, 2003, 40–44). Slednji se je v prvih letih po hadrianopelski katastrofi leta 378 soočal z velikimi težavami v spopadih z Goti, zaradi katerih je bil sicer sploh postavljen za Gracijanovega socesarja, in po enem od občutnejših neuspehov v tem boju na območju Makedonije je moral za pomoč zaprositi zahodnega cesarskega kolega, ki mu je na pomoč poslal prav enote pod poveljstvom obeh omenjenih frankovskih vojskovodij. Bauto in Arbogast sta se izkazala: Fritigernove Gote sta uspela potisniti nazaj v Trakijo (Zosimus, 1971–1986, 4.33; prim. Kulikowski, 2007, 151; Leppin, 2003, 47 s., ali Heather, 1996, 135).

Pozneje je bilo Arbogastovo delovanje omejeno na zahodni del rimske države, kjer je Teodozij oblast formalno prevzel šele malo pred smrtjo, po zmagi pri Frigidu. Bauto, pod katerim je služil, je namreč svojo poveljniško vlogo opravljal najprej pod Gracijanom, po njegovi nasilni smrti leta 383 – ob uzurpaciji Magna Maksima (o njej Demandt, 2007, 159–163, in Leppin, 2003, 87 ss.; prim. še Cedilnik, 2004, 334–338) – pa na dvoru njegovega še mladoletnega brata Valentinijana II., s katerim bo ostal Arbogast tesno povezan vse do njegove zgodnje smrti, v novi rezidenci v Mediolanu. Tukaj je Bauto dosegel vrhunec svoje kariere z že omenjenim (rednim) konzulatom za leto 385. Leto poprej je pod vtisom odločnega nastopa škofa Ambrozija očitno potegnil s slednjim v znamenitem sporu o kipu Viktorije v rimski senatni zbornici (gl. Ambrosius Mediolanensis, 1968,

4 Kljub temu, da gre za pozen vir, Cameron, 2011, 85, in Demandt, 2007, 165, o njem ne dvomita. Nekoliko previdnejšo formulacijo uporabi Leppin, 2003, 106.

Epistula 18.1; o tem nazadnje Cameron, 2011, 39–51), kar meče določeno luč tudi na – predvsem pri krščanskih piscih – velikokrat prežvečen odnos njegovega sina do verskih vprašanj.

Bautovo sončenje v slavi po dosegi konzulata je bilo razmeroma kratko, ker je že kmalu po letu 385 umrl. Na tej točki začenja njegov domnevni sin Arbogast ubirati pota, ki se izkažejo za pionirska in kažejo v prihodnost. S pomočjo sebi zvestih čet si nekako 386 ali 387 zagotovi predhodnikov položaj vojaškega mojstra, čemur lahko Valentinijan II. le nemočno prikimava (Leppin, 2003, 106). Podoben vzorec se v 5. stoletju še nekajkrat ponovi, tudi zato, ker (zahodno)rimski prestol zasedajo Valentinijanu podobni otroški ali najstniški cesarji (o tem pojavu gl. Molè Ventura, 1992). Nadaljevanje zgodbe je pokazalo, da je bil Arbogast za svojega nominalnega gospodarja še veliko večja nadloga, kakor je bil to motor Valentinijanovega vzpona na prestol Merobaud za njegovega brata Gracijana.

A najprej so se nad milanski dvor, kjer je imela ob Arbogastu glavno besedo znamenita in zloglasna Justina, mati mladega vladarja, zgrnile preizkušnje drugačne vrste. Magnus Maksim, ki je kljub temu, da si je oblast pridobil na nezakonit način in da je veljal za Gracijanovega morilca,⁵ sorazmerno nemoteno vladal velikim delom zahodnega dela cesarstva, se je odločil izkoristiti šibkost svojega sovladarja in vdreti v Italijo. Za izgovor mu je sicer služila filoarijanska politika Valentinijanovega dvora v Milanu, predvsem cesarjeve matere Justine (prim. Rufinus, 2000, *Historia ecclesiastica* 2.15), ki ni mogla biti vseč niti Teodoziju, ki je bil enako kot uzurpator zagnan nicejec.

Kljub temu se je vladar Vzhoda po begu Valentinijana II. in njegove družine na njegovo ozemlje, v Tesaloniko, odločil za dokončni obračun z Maksimom, čeprav odločitev, ker je bil tokratni nasprotnik njegov sovernik in nemara celo sorodnik,⁶ ni bila niti malo lahka (prim. Cedilnik, 2004, 335). Verjetno zanjo pač ni bil bistvenega pomena pobožen spomin na usluge in dobrote, ki jih je prejel od Maksimove žrtve Gracijana, kakor se zdi pobožnemu zgodovinarju Rufinu (2000, *Historia ecclesiastica* 2.17), morda pa je pomembno vlogo dejansko odigrala obljuba poroke z Valentinijanovo sestro Galo, s katero bi (in je) Teodozij nedvomno okrepil svoj vladarski položaj (kot meni že Zosimus, 1971–1986, 4.43). Valentinijanov vojaški mojster Arbogast je v vojaških operacijah v letu 388, med katerimi je prišlo do večjih bitk pri Sisciji in Petovioni (o njiju Bratož, 2003, 484 s., in Lotter, Bratož in Castritius, 2005, 70 ss.), odigral pomembno vlogo. Po, kakor poudarja predvsem krščanski optimist Orozij, zmagi vzhodnega cesarja nad Maksimom samim pred Akvilejo skoraj brez žrtev (Orosius, 2001, 7.35.1–5) je v Galiji obračunal z uzurpatorjevim sinom in sovladarjem Viktorjem. Omenjeni Orozij je njegov uspeh pozneje pripisoval poveljnikovi (pravilni) odločitvi, da stopi na stran pobožnega cesarja Teodozija. Zapisal je namreč: *Potentia Dei non fiducia hominis victorem semper extitisse Theodosium, Arbogastes iste praecipuum in utroque documentum est, qui et tunc, cum Theodosio paruit, tantis instructum praesidiis Maximum ipse minimus cepit et nunc, cum adversus eundem Theodosium collectis*

5 Že Rufinus, 2000, HE 2.14, sicer ugotavlja, da je bil ta *suorum magis proditione quam vi hostium peremptus est*.

6 Vsekakor pa je bil njegov oče, starejši Teodozij, Maksimov nadrejeni. Prim. Cedilnik, 2004, 334–336, ali Leppin, 2003, 90 s.

Gallorum Francorumque exundavit, nixus etiam praecipuo cultu idolorum, magna tamen felicitate succubuit (Orosius, 2001, 7.35.12).⁷

Kakor koli, Teodozij v tem času očitno nikakor ni dvomil o lojalnosti frankovskega vojaškega mojstra (prim. denimo Cameron, 2011, 57), pa tudi ne o lojalnosti njegove družine, ker je enako vlogo, kot jo je na dvoru Valentinijana II. opravljal Arbogast, na svojem, kot že omenjeno, zaupal njegovemu stricu Rihomerju. Tudi sicer je vsaj nekoliko negotovo, v kolikšni meri je Arbogast po zmagi nad Maksimom deloval na lastno pest, v kolikšni meri pa je bil (ali je vsaj mislil, da je) podaljšana Teodozijeva roka (kot bi kazala denimo opazka pri Kulikowski, 2007, 162). Vsekakor vzhodnemu vladarju, ki je bil po vladarskem stažu svojemu zahodnemu kolegu sicer formalno podrejen, še na misel ni prišlo, da bi obračun z Maksimom izkoristil samo za povrnitev prave (nicejske) vere Valentinijanu II., kot baja predvsem Rufin (2000, *Historia ecclesiastica* 2.17), marveč si je v zahodnem delu cesarstva nameraval zagotoviti trajni vpliv. Zato isti Rufin pretirava, ko zapiše, da *posteaquam Romam inlustri triumpho invectus est, ad propria rursus regna remeavit* (Rufinus, 2000, HE 2.17),⁸ saj se je Teodozij v svojo domeno vrnil šele leta 391, tri leta po Maksimovi smrti in potem, ko so ga na Vzhod klicale nujne zadeve (o njegovem obdobju v zahodnem delu cesarstva obširno Leppin, 2003, 135–167). V tem času je nedvomno poskrbel, da je imel nominalni gospodar zahodne polovice kolikor toliko proste roke le v galski prefekturi, pri čemer je slednja resda obsegala tudi Britanijo in Hispanijo.

A Teodozij je vgradil še eno varovalko. Valentinijan, ki mu je še pred povratkom umrla dominantna mati Justina, se je na sedež svojega dvora v Vieni v južni Galiji leta 389 odpravil skupaj z Arbogastom. Ta je nekako takrat pridobil vsaj po Leppinovem mnenju nekoliko izmuzljivi naslov komes (*comes*), ki je vsekakor nakazoval posebno bližino z mladim, oasemnajstletnim cesarjem (Leppin, 2003, 137). Če je res šlo za bližino, se na mladeniča nikakor ni odrazila blagodejno, kakor zgovorno pričajo po galoromanskem zgodovinarju Sulpiciju Aleksandru (o njem gl. Zecchini, 2003, 334) pobrani paberki v *Frankovski zgodovini* Gregorja iz Toursa (Gregorius Turonensis, 1964, 2.9). Valentinijanovo nemoč dobro povzema pri Gregorju ohranjena opazka, da *clauso apud Viennam palatii aedibus principe Valentiniano paene infra privati modum redacto, militaris rei cura Francis satellitibus tradita, civilia quoque officia transgressa in coniurationem Arbogastis* (Gregorius Turonensis, 1964, 2.9).⁹ Hkrati je razvidna komesova spretnost, ker se obdaja z rojaki in počasi vso oblast zbira v svojih rokah. V svojem hišnem priporu mora mladi vladar požreti še kar nekaj simbolnih ponižanj. Tako pred Frankovim mečem ne more rešiti dvorjana, ki se je zatekel pod njegov vladarski ornat, pri čemer gre slednji celo v franže, dokument o svoji razrešitvi pa vse bolj objestni komes posmehljivo raztrga,

7 »Da je bil Teodozij vedno zmagovalc zaradi Božje moči, ne zaradi zaupanja v človeka, v obeh smislih najbolje dokazuje Arbogast. Slednji je po eni strani takrat, ko je bil pokoren Teodoziju, sam kot najmanjši premagal s tolikšno vojaško silo opremljenega Največjega (Maksima), po drugi strani pa je zdaj [pri Frigidu, op. A. M.], ko je imel proti istemu Teodoziju na voljo obilo zbranih galskih in frankovskih sil in se je oprl še na izredno čaščenje malikov, vendarle zlahka podlegel.«

8 »Potem ko se je v Rim pripeljal v sijajnem triumfu, se je vnovič vrnil na svoje območje vladanja.«

9 »Potem ko je vladarja Valentinijana zaprl v palačo v Vieni in ga domala ponižal na raven zasebnika, je skrb za vojsko izročil frankovskim spremljevalcem, tudi civilne službe pa so prešle v Arbogastovo domeno.«

češ, nisi ti tisti, ki mi bo ukazoval (gl. Leppin, 2003, 205). Seveda spodletijo vsi poskusi za osamosvojitvev. Ko skušajo odposlanci poganskih senatorjev Valentinianu popihati na dušo in mu predlagajo, naj večjo samostojnost v razmerju do Teodozija – kajpak tudi v njihov prid – pokaže z vrnitvijo Viktorijinega kipa v zbornico, jih mora zahodni cesar (nedvomno po Arbogastovih navodilih) zavrniti (Cameron, 2011, 83). (Seveda omenjena epizoda ni ovira, da ne bi Arbogast pri Rufinu in predvsem pri Oroziju obveljal za prvaka poganske reakcije.) Slednjič se domisli še ene rešilne bilke v verski sferi in se leta 392 obrne na škofa Ambrozija s prošnjo, naj ga pride krstiti, kar je za enaindvajsetletnega in zdravega cesarja v tistih časih še nenavaden predlog.¹⁰ Morda računa, da si bo tako pridobil podporo vplivnega cerkvenega voditelja in politika (kot domneva Leppin, 2003, 204). Toda slednji se na pot odpravi zaman.

15. maja 392 pride v palači v Vieni namreč do dogodka, ki ne vpliva usodno in dokončno samo na zadnjega moškega predstavnika Valentinianove dinastije, temveč posledično tudi na Arbogasta. Rufin (2000, HE 2.31) prelomnico opiše takole:

Interea Valentinianus in occiduis partibus animis, quantum aetas patiebatur, ardentibus rem publicam gerens causis etiam nunc latentibus laqueo vitam finivit. Sed hoc quidam dolo ducis sui Arbogastis factum confirmabant, idque quam maxime publica tenebat opinio. Alii a commissi quidem scelere ducem alienum dicebant, sed causas praestitisse, quibus in hoc adolescens animi indignatione cogereetur, quod minus ei tamquam per aetatem nondum valido libera de omnibus indulgeret imperia. Fuere tamen nonnulli sacerdotum, qui pacis ab eo, qui post creatus est, legatione suscepta immunem esse ducem a mortis scelere apud Theodosium testarentur.¹¹

Ljudski glas je za Valentinianovo smrt nesporno v veliki meri krivil frankovskega komesa neposredno. Orozij je (o čemer dobro piše Zecchini, 1987, 54) slabi dve desetletji za Rufinom takšno razlago tako rekoč že prodal za suho zlato (Orosius, 2001, 7.35.10):

Igitur Valentinianus iunior regno restitutus extincto Maximo eiusque filio Victore, quem imperatorem Gallis Maximus reliquerat, ipse in Galliam transiit: ubi cum tranquilla republica in pace ageret, apud Viennam dolo Arbogastis comitis sui, ut ferunt, strangulatus atque, ut voluntariam sibi conscivisse mortem putaretur, laqueo suspensus est.¹²

10 Teodozij se je denimo sicer dal krstiti pri trintridesetih letih, a ko je bil na smrt bolan.

11 Medtem je Valentinijan, ki je v zahodnem delu vodil državo s prizadevnostjo, kolikršno je pač zmogla njegova mladost, iz še do danes neznanih razlogov končal svoje življenje v zanki. Vendar nekateri trdijo, da je bila to zvijača vojskovodje Arbogasta, in to v največji meri trdi tudi javno mnenje. Drugi sicer pravijo, da vojskovodja ni imel opraviti s samim zločinom, da pa je priskrbel vzroke, s katerimi je mladeniča prisilil vanj zaradi globokega gneva, ker mu domnevno zaradi njegove mladosti še ni dovolil, da bi o vsem svobodno odločal. Vendar so bili nekateri duhovniki, ki so, potem ko je Valentinijanov naslednik poslal mirovno odposlanstvo, pred Teodozijem pričali, da je vojskovodja prost krivde za to zločinsko smrt.

12 Mlajši Valentinijan je, potem ko mu je Teodozij po smrti Maksima in njegovega sina Viktorja, ki ga je Maksim pustil kot cesarja v Galiji, vrnil kraljevsko oblast, torej sam odšel v Galijo. Ko je tam mirno živel, ker

Danes se zgodovinarji večinoma nagibajo k drugi pri Rufinu ponujeni možnosti, da je namreč Arbogast s svojim ravnanjem mladeniča sicer pahnil v samomor, vendar si ga v danih okoliščinah nikakor ni želel, kaj šele, da bi imel pri njem prste vmes (prepričljivo Kulikowski, 2007, 162). Veliko znakov je o komesovi nepripravljenosti na tak razplet. Ta se je sočasno izkazala za pomembno gibalno poznejših dogodkov.

VRHUNEC IN ZATON

Nekako tri mesece je Arbogast bržkone čakal na Teodozijevo imenovanje novega cesarja za Zahod. Vzhodni vladar se, ne glede na to, da mu je izumrtje potencialno konkurenčne dinastije v moški liniji prišlo prav (kot denimo zatrjuje Cameron, 2011, 57), za kaj takega ni odločil. Resda je imel na razpolago kar dva za sovladarja že oklicana sinova, toda njunim sposobnostim nikakor ni toliko zaupal, da bi bil prepričan, da bosta kos premetenemu komesu in se ob njiju ne bo ponovila žalostna usoda Valentinijana II. (tako Demandt, 2007, 166). Ko odziva ni, se Arbogast, ki mu je bolj ali manj jasno, da kot barbar sam ne more doseči priznanja kot vladar, odloči za samostojno akcijo. Za cesarja 22. avgusta 392 postavi relativno obskurnega dvornega uradnika (*magistra scrinii*) Evgenija, s čimer se na dolgi rok seveda odprejo vrata za novo državljansko vojno. Ime frankovskega komesa se – verjetno predvsem zaradi njegove vloge v bitki pri Frigidu in že navedene Ruffinove oznake, češ da se je boril *deo adverso* – sočasno zveže s tistim, kar so krščanski sodobniki doživljali kot ponovni (in zadnji) vzpon poganstva v Rimu in kar kot takšno dogajanje figurira še med sodobnimi znanstveniki, toda o njegovem obsegu so mnenja močno deljena.¹³ K železnemu repertoarju likov iz tega procesa sodi tudi Arbogast. A kar se njega tiče, je Cameron z utemeljenimi razlogi pokazal, da če že ni bil morda kristjan (kot zagotovo njegova sestra), ni bil nikakršen vodja poganškega upora proti Teodoziju (predvsem Cameron, 2011, 83–87). Kar je izvedel, spada bolj v domeno dvornih intrig in prevratov, ne verske revolucije.

Tako se v kraljestvo legend bržkone seli tudi znamenita epizoda iz Ambrozijevega življenjepisa Pavlina iz Nole, v kateri naj bi Arbogast in omenjeni Flavijan krščanskim duhovnikom v Mediolanu pred odhodom v odločilni spopad grozila s pretvorbo bazilike v hlev in z vpoklicem duhovščine v vojsko (Paulinius, 2005, 31).¹⁴

Kakor koli, spopad se je potem, ko je Teodozij ignoriral Evgenijev konzulat za leto 393, izkazal za neizbežnega, a se je zaradi težav vzhodnega vladarja doma zamaknil vse do druge polovice leta 394. Dovolj, da sta Evgenij in Arbogast vojsko ob renski meji okrepila s frankovskimi in alamanskimi četami, kar je frankovskemu komesu zlasti oporekal barbarom izrazito nenaklonjeni Orozij (gl. predvsem Orosius, 2001, 7.35.12).

v državi ni bilo pretresov, ga je njegov komes Arbogast, kakor pravijo, zvalil v past in zadavil, nakar ga je obesil, da bi mislili, da si je sodil sam.

- 13 Tudi če ne pristanemo na skrajno tezo Alana Camerona, da »poganske renesanse« ob koncu 4. stoletja sploh ni bilo.
- 14 Cameron, 2011, 84, izraža o anekdoti mnenje, da je Pavlin imeni Arbogasta in Flavijana prepisal od Rufina, spremembo namembnosti svetišča pa pobral od Teodozijevega ravnarja z enim konstantinopelskih poganskih templjev.

Zgodba sklepnega dejanja Evgenijeve uzurpacije, ki Arbogasta sočasno najbolj poveže s slovenskim ozemljem, je dobro znana (prim. zlasti za opise bitke pri Frigidu in njeno doživljanje pri sodobnikih temeljito predstavitev pri Bratož, 1994; gl. denimo še Springer, 1996; Bratož, 2003, 496–501; Leppin, 2003, 216–220; Maver, 2009, 249–262; in nazadnje Cameron, 2011, 93–131 in *passim*).

Komes se je v njej po mnenju sodobnih zgodovinarjev izkazal za boljšega vojskovodjo od vzhodnega cesarja (najizraziteje v tej smeri Kulikowski, 2007, 162). Med drugim se je domislil taktične novosti, v okviru katere nasprotniku ni preprečil vstopa v branjeno območje, pač pa se mu je namenil zapreti izstop iz njih. Zaradi prestopa Arbitionove skupine, ki je bila zadolžena za obkoljevalni manever, se načrt ni izšel (Bratož, 1994, 36). Ko so se temu pridružili še elementi, ki jih je takratna javnost zlahka štela za čudežne, je bila usoda Evgenijeve vojske zapečatenata in Arbogast se je 6. septembra 394 zatekel k samomoru.

Seveda je njegova vloga v spopadu, ki ga je predvsem krščanska stran dojemala kot versko vojno, vplivala na njegovo podobo v poznejših stoletjih. Ne glede na to in ne glede na njegov končni neuspeh se je vzorec, kakršnega je razvil ob Valentinianu II. in Evgeniju, v naslednjih desetletjih velikokrat ponovil (prim. za neposredni nadaljnji razvoj do 410 npr. Meier in Patzold, 2010, ali Bratož, 2010; gl. še Bratož, 2015). In v tem je bil frankovski vojaški mojster nekakšen pionir.

ARBOGAST: A »GERMANIC« CAREER

Aleš MAVER

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: ales.maver@um.si

SUMMARY

The paper discusses life and times of the Frankish general Arbogast in the Roman army and politics of the late fourth century AD. His career is depicted in the framework of a rising influence of soldiers of Germanic origin in the Roman army since the period of Constantine the Great and his military reforms. Therefore a brief survey of stages in this development is given at the beginning of the paper. Problems with emerging dual loyalties in this regard, particularly visible in the case of the usurper Silvanus in 350s, are also briefly sketched.

The second part is dedicated to Arbogast's family and to military and political rise of his supposed father Bauto and uncle Richomer. Based on these connections, the paper strongly suggests the depiction of Arbogast as an important leader of »pagan revival«, well known from the contemporary Christian sources, especially Rufinus, was false. It is even possible that Arbogast as an alleged brother of later East Roman empress Eudoxia was already a Christian. In any case, he knew weak potential of pagan cults very well.

So, his actions from the period 392–394, for which he is best remembered, can't be seen with Rufinus and Orosius as an attempt of a religious (counter)revolution, but simply as political moves of an experienced soldier-politician. In this regard, death of Valentinian II, his nominal master, most likely caught him by surprise and finally forced him to act by appointing a new emperor in the West himself. The decision led to another civil war, ending in his defeat and death at Frigidus in September 394. Nevertheless, his successful military career in footsteps of his ancestors and his cunning handling of political matters opened the path and set an important example for many Germanic military leaders in the Roman West in the fifth century, starting perhaps with the Theodosius' confidant, the Vandal Stilicho.

Keywords: Arbogast, late antiquity, Theodosius the Great, Germans in the Roman army, Franks, battle of the Frigidus

VIRI IN LITERATURA

- Ambrosius Mediolanensis (1968):** Opera 10, 1. Epistulae et acta. Tom. I: Epistularum, libri I–VI. Ur. O. Faller et al. Praegae et al., Hoelder-Pichler-Tempsky.
- Ammianus Marcellinus (1968–1978):** Römische Geschichte I–IV. Ur. W. Seyfahrt. Berlin, Akademie Verlag.
- Augustinus (2012):** Confessiones. Ur. G. Reale in M. Skutella. Milano, Bompiani.
- CIL (1893–):** Corpus inscriptionum Latinarum. Berlin, Brandenburgische Akademie der Wissenschaften.
- Gregorius Turonensis (1964):** Geschichten. Freiherr-von-Stein-Gedächtnisausgabe. Ur. W. von Giesebrecht in R. Buchner. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Orosius (2001):** Le storie contro i pagani I–II. Ur. A. Lippold. Milano, Fondazione Lorenzo Valla.
- Paulinus (2005):** Vita sancti Ambrosii. Turnhout, Brepols.
- Roberto, U. (2005):** Ioannis Antiocheni fragmenti ex Historia chronica. Berlin, De Gruyter.
- Rufinus (2000):** Scritti vari. Ur. M. Simonetti. Roma, Città nuova.
- Zosimus (1971–1986):** Histoire nouvelle I–III. Ur. F. Paschoud. Paris, Les Belles Lettres.
- Barcelò, P. (2004):** Constantius II. Die Anfänge des Staatskirchentums. Stuttgart, Klett-Cotta.
- Bleckmann, B. (2009):** Die Germanen. Von Ariovist bis zu den Wikingern. München, C. H. Beck.
- Bratož, R. (1994):** Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških piscev. Zgodovinski časopis, 48, 1, 5–45.
- Bratož, R. (2003):** Aquileia tra Teodosio e Langobardi. Antichità Altoadriatiche, LIV, 477–527.
- Bratož, R. (2010):** Gotsko zavzetje Rima 410. Pomen dogodka za zgodovino poznega rimskega cesarstva in za razvoj Zahodnih Gotov. Studia Historica Slovenica, 11, 2/3, 829–866.
- Bratož, R. (2015):** Athaulf und seine Zeit/ Athaulf and his Age. V: Vida, T., et al. (ur.): Romania Gothica II. Budapest, Eötvös Loránd University et al., 15–50.
- Cameron, A. (2011):** The Last Pagans of Rome. Oxford, Oxford University Press.
- Cedilnik, A. (2004):** Ilirik med Konstantinom Velikim in Teodozijem Velikim. Balkansko-podonavski prostor v poročilih Atanazija, Hilarija, Sokrata Sholastika, Sozomena, Teodoreta in Filostorgija. Ljubljana, ZRC SAZU.
- Demandt, A. (1970):** Magister militum. V: Ziegler, K. et al. (ur.): Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (RE), Supplementband XII. Stuttgart, J. B. Metzler, 553–790.
- Demandt, A. (2007):** Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284–565 n. Chr. München, C. H. Beck.
- Geary, P. J. (1996):** Die Merowinger. Europa vor Karl dem Großen. München, C. H. Beck.

- Heather, P. (1996):** *The Goths*. Malden, Oxford, Carlton, Blackwell.
- Kulikowski, M. (2007):** *Rome's Gothic Wars*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Leppin, H. (2003):** *Theodosius der Große. Auf dem Weg zum christlichen Imperium*. Darmstadt, Primus Verlag.
- Lotter, F., Bratož, R., Castritius, H. (2005):** *Premiki ljudstev na območju Vzhodnih Alp in srednjega Podonavja med antiko in srednjim vekom (375–600)*. Ljubljana, Sophia.
- Maver, A. (2009):** *Religiosi et profani principes. Rimski cesarji od Avgusta do Teodozija v latinskem krščanskem zgodovinopisju 4. in 5. stoletja*. Maribor, Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča.
- Meier, M., Patzold, S. (2010):** *August 410. Ein Kampf um Rom*. Stuttgart, Klett-Cotta.
- Molè Ventura, C. (1992):** *Principi fanciulli. Legittimismo costituzionale e storiografia Cristiana nella tarda Antichità*. Catania, Prisma.
- Postel, V. (2004):** *Die Ursprünge Europas. Migration und Integration im frühen Mittelalter*. Stuttgart, W. Kohlhammer.
- Springer, M. (1996):** *Die Schlacht am Frigidus als quellenkundliches und literaturgeschichtliches Problem*. V: Bratož, R. (ur.): *Westillyricum und Nordostitalien in der spätrömischen Zeit*. Ljubljana, Mestni muzej, 45–94.
- Wolfram, H. (1997):** *The Roman Empire and its Germanic Peoples*. Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.
- Zecchini, G. (1987):** *Barbari e Romani in Rufino di Concordia*. *Antichità Altoadriatiche*, XXXI, 41–59.
- Zecchini, G. (2003):** *Latin Historiography. Jerome, Orosius and the Western Chronicles*. V: Marasco, G. (ur.): *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity. Fourth to Sixth Century*. Leiden, Boston, Brill, 319–345.